

WIADOMOŚCI GEOGRAFICZNE

Miesięcznik poświęcony przeglądowi spraw geograficznych w Polsce i za granicą.

(REVUE MENSUELLE DE GÉOGRAPHIE)

Wydawnictwo Krakowskiego Oddziału
Polskiego Towarzystwa Geograficznego

Redaktor:

Prof. Uniw. Dr. Ludomir Sawicki, Kraków-Dębniki, Barška 41

Wychodzi z początkiem każdego miesiąca z wyjątkiem sierpnia i września.

Wydane z zasiłkiem Wydziału Nauki Ministerstwa W. R. i O. P.

Kraków, Marzec i Kwiecień 1923 r.

I. Sprawy Krakowskiego Oddziału Pol. Tow. Geogr. (*Actes de Succursale Cracovienne de la Société Polonaise de Géogr.*).

a) Posiedzenia Wydziału. Na posiedzeniu Zarządu w d. 8 III 1923 omówiono z inicjatywy Generała A. Truszkowskiego projekt współpracy z Krak. Kołem Tow. Wiedzy Wojskowej korzystając z obecności pułkownika Małachowskiego jako reprezentanta tej instytucji, który cele jej i zakres działania szczegółowo przedstawił. Postanowiono rozpocząć współpracę od urządzenia w maju wykładu geograficznego, traktowanego z punktu widzenia wojskowego. — Co do subwencji, udzielonej przez Minist. W. R. i O. P., uchwalono, część, przeznaczoną na wydawnictwo Wiad. Geogr., użytkować na kupno papieru druk., część zaś, przeznaczoną na bibliotekę Tow., obrócić na prenumeratę czasopism geograficznych. — Postanowiono podwyższyć w najbliższych czasach wkładkę członków Oddziału. Ustalono program zebrań publ. na kwiecień i maj. Kwietniowe zwyczajne zebr. publ. odbędzie się w d. 18 IV, obejmując odczyt p. Fr. Goetla p. t. „Przez Azję Centralną“. Na nadzw. zebraniu publ. d. 25 IV p. Fr. Goetel mówił będzie „O sztuce ludowej Turkestanu“, ilustrując wykład oryginalnymi pokazami z własnej kolekcji. Zwyczajne majowe zebranie publ. d. 2 V obejmie odczyt Dra Jerzego Lotha (Warszawa): „Wrażenia z pobytu w krainie Indjan Miskito i Sumo“. — Wreszcie przyjęto dalszych 30 nowych członków.

b) Zebrania publiczne. III. Zebranie publiczne zwyczajne. Dnia 7 lutego 1923 odbył się wykład dr. Walerego Goetla, profesora Akademii Górniczej w Krakowie, w sali Muzeum techniczno-przemysłowego p. t. „Z ekspedycji do Transkaukazu (Gruzji)“. Wykład miał za zadanie przedstawić całokształt zjawisk, z jakimi spotkał się prelegent w ciągu swej ekspedycji naukowo-poszukiwawczej do Gruzji,

odbytej w roku 1912 w celu zdjęcia map geologicznych i badań naftowych. Prof. Goetel posłużył się przezroczami z własnych zdjęć fotograficznych, wykonanych podczas podróży. W 120 obrazach świetlnych, technicznie starannie wykonanych, przesunęły się przed oczami zebranych w wielkim wyborze typowe krajobrazy brzegów Morza Czarnego i Gruzji, zjawiska geologiczne, szata roślinna, etnografia, budownictwo, sztuka, gospodarstwo domowe, handel, uprawa roli, religja, zwyczaje i obrządki ludności miejscowej tego niezmiernie ciekawego i pięknego pod każdym względem kraju, jakim jest Gruzja. Na zakończenie przedstawił prelegent w szeregu przezroczysz swą podróż powrotną z Gruzji przez Małą Azję, Turcję i Grecję. Projekcja była ilustracją wyczerpującego wykładu, przedstawiającego kolejnymi działami i syntetycznie całą ekspedycję i jej rezultaty naukowe, praktyczne i osobiste uczestników wyprawy.

IV. Zebranie publiczne nadzwyczajne, dnia 16 lutego 1923. Mówił prof. Dr. Jakubski o swej wyprawie na Kilima-ndżaro. Prelegent w barwnych słowach przedstawił topografię Kilima-ndżaro. — Na tem tle po omówieniu tamtejszego klimatu obrazował stosunki faunistyczne, florystyczne i ludzkie. Przed oczami słuchaczy ukazał się szereg zdjęć, ilustrujących tę bogatą gradację życia od krainy palącego słońca do obszaru wiecznych śniegów i lodów. — Licznie zebrana publiczność dziękowała niemiłkąciami oklaskami referentowi za pouczający wykład.

V. Zebranie publiczne zwyczajne odbyło się dnia 7 marca 1923. Prof. Dr. Józef Siemiradzki (Lwów) mówił „O Indianach Ameryki Pd.“ Odczyt był streszczeniem poglądów, zyskanych na podstawie trzech podróży prof. S. do Ameryki Pd., publikowanych częściowo w Wied. Tow. Antropolog. i przedstawionych swego czasu Międzynarodowemu Kongresowi Amerykanistów. — Za mieszkańców pierwotnych Ameryki Pd. uważa prelegent z jednej strony plemiona o typie eskimosowym (Aruac, Nu, mieszk. Ziemi Ognistej), z drugiej ludy długogłowe o rysach mongolskich (Patagończycy i Botokudzi). Przybyszami są plemiona Karibskie, krótkogłowe, po których nastąpiła z kolei migracja rasy Tupi-guarani, osiedlonej w dorzeczu Amazonki i w pasie wybrzeżnym od Kolumbji do Paragwaju. Twórcami wysokiej kultury (Peru, Meksyk) były ludy, pokrewne plemionom Tupi — przedewszystkiem Muiska, czciciele ognia. Do tego typu należą mieszkańcy Ekwadoru, płaskowyżu Peruwiańskiego i gór Boliwijskich, mówiące dziś dwoma językami: Kiczwa i Aymara. Z początkiem epoki bronzowej nastąpiła nowa fala najazdu wojowniczych ludów, przybyłych z Pn. Azji. Aztekowie i Inkasi byli najeźdźcami a nie twórcami peruwiańskiej i meksykańskiej kultury. Najczystszyimi przedstawicielami tych najpóźniejszych przybyszów są w Pn. Ameryce Indianie Dakoty (Siouxy, Komańcze etc.), a w południowej Araukanie (pd. Chile, Patagonja), przypominający typ fiński.

Istnieje więc w Ameryce kilka ras pierwotnych oraz kilka późniejszych migracji azjatyckich od epoki późnego neolitu. — Prelegent uwzględnił zarówno antropologiczne jak etnograficzne cechy omawianych ludów i objaśnił swe wywody licznymi przeżroczami z własnych zdjęć.

VI. Zebranie publiczne nadzwyczajne dnia 14 marca 1923. Prof. dr. Sokołowski mówił na temat „Tatry — Parkiem Narodowym Polski“. Na wstępie wyjaśnił prelegent problem ochrony przyrody w jego istocie i znaczeniu dla dzisiejszej kultury i nauki. Po rozwinięciu historii ochrony przyrody poza Europą i w Europie za granicami Polski przystąpił prof. S. do przedstawienia usiłowań polskich w tym kierunku, a poruszając kwestję rezerwatu Puszczy Białowieskiej, jako pomyślnie już dziś załatwioną, przeszedł do zobrazowania sytuacji odnośnie do Tatr. Przedstawieniem projektu, opracowanego w r. 1920 na wspólnym posiedzeniu Sekcji Ochrony Tatr i Państwowej Komisji Ochrony Przyrody, a przewidującego stworzenie z Tatr Parku Narodowego na zasadzie ochrony krajobrazu i ochrony żywej przyrody, zamknął prof. dr. Sokołowski odczyt, poczem wyświetlano cały szereg przepysznych przeżrocz, które wiernie ilustrowały pierwotne bujne piękno omawianych obszarów.

c) Zebrania fachowe. III. Zebranie fachowe dnia 17 lutego. Prof. dr. Jakubski (Poznań) mówił „O nowych metodach kartograficznych w zoogeografii“. Prelegent omówił sposób kartograficznego przedstawienia zagęszczenia przestrzennego jednostek podziału systematycznego, wchodzących w skład wydziałów syst. wyższego rzędu — a więc zagęszczenia gatunków, rodzajów itp. (nie indywiduów). Pola zasięgu poszczególnych takich jednostek syst., wyznaczone na mapie, wkraczają na siebie częściowo, a powierzchnie wzajemnego pokrywania się tych pól pozwalają wyróżnić dziedziny wspólnego występowania dwóch, trzech etc. gatunków, rodzajów czy rodzin. Użycie pewnej skali barw dla określenia stopnia zagęszczenia daje obraz przejrzysty i jasno zrozumiały. Prelegent przedstawił szereg map tego rodzaju, uwzględniających różne stopnie podziału systematyki zool. dla obszaru Europy i innych części świata. W dyskusji zaznaczono ważną rolę map takich dla rozważań genetycznych i zasady ich interpretacji.

II. Ruch geograficzny w świecie i w Polsce.

(Mouvement géographique dans le monde et chez nous).

I. Personalja (*Renseignements personnels*).

Nominacje: Gibb A. W. dr., powołany na katedrę geologii na uniwersytet w Aberdeen.

Gumplowicz Wład. dr., został docentem antropogeografii na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie.

Klähn Jan dr., został docentem geologii i paleontologii w Rostock'u.

Penck Albrecht prof. dr., mianowany członkiem korespondującym Akademii Umiejętności w Cordobie.

Schlossmann dr., został docentem mineralogii w Berlinie.

Wiedenfeld Kurt prof. dr., powołany z dniem 1 IV 1923 w charakterze profesora zwyczaj. na uniwersytet w Lipsku. Obejmuje katedrę gospodarstwa społecznego.

Zmarli: Seler Edward prof. dr., ur. 1849, dyrektor muzeum etnologicznego.

Deloncle François, ur. 1856, założyciel „Société de Spéléologie“, znany autor dzieł kolonialnych.

Vallot Henri, ur. 1853, nauczyciel wszystkich cywilnych geodetów francuskich i topografów klubu alpejskiego — twórca planu obserwatorium na M. Blanc.

Honorowy doktorat: Lugeon M., prof. geologii w Lozannie, uzyskał honorowy doktorat od uniwersytetu w Paryżu.

Doktorat z geografji: P. Bohdan Zaleski, zast. profesora astronomji w Uniw. Poznańskim, otrzymał w Uniw. Jagiell. stopień doktora filozofji w zakresie astronomji i geografji fiz.

II. Wykłady i odczyty 1922/23 (c. d.) (*Conférences*).

Aberystwyth. W czasie od 6 do 29 sierpnia 1923 poprowadzi prof. H. Fleure na tamt. uniwersytecie letni kurs na tematy szczególnie antropogeogr. Reflektanci winni zgłaszać się wcześniej pod adresem „Summer School, R. M. Fleming, G. Association, Marine Terrace, Aberystwyth.

Warszawa. Sekcja geograficzna Tow. N. S. W. odbyła dwa posiedzenia: 28 lutego 1923. 1. Poniatowska H.: Ocena podręcznika E. Romera i M. Pollaczównej: Pogadanki krajoznawcze. 2. Folak: Projekt opracowania monografji Warszawy. 14 marca br. 1. Łuniewski A.: Sprawozdanie z ostatniej antarktycznej wyprawy Shakletona. 2. Poniatowska H.: Ocena programu ministerjalnego. 3. Czekalski J.: Czasopisma.

Towarzystwo Krajoznawcze: Anusz J.: O Brazylii, Paranie i emigracji naszej. 14 lutego: Lauterbach: O miastach przyszłości. 22 lutego: Uroczysty wieczór z powodu 450 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika; prof. Dmochowski J.: Kopernik jako ekonomista; prof. Janowski Aleks.: O epoce Kopernika.

Towarzystwo Tatrzańskie: 21 marca b. r. Łokuciewski S.: „O Huculszczyźnie“.

Komitet opieki nad oświatą w szpitalach wojskowych zaprosił do wygłoszenia cyklu odczytów o Azji centralnej profesora wyższej szkoły wojennej sztabu gen. Dr. Ossendowskiego Ant. Odczyty te, cieszące się olbrzymią frekwencją, odbyły się: d. 16 II p. t. „Przez kraj żywych bogów i szatanów“; dnia 23 lutego p. t. „Pod płaszczem szatana“; d. 3 marca p. t.: „Dziewięć dni z żywym Buddha“; d. 13 marca p. t. „Przez Gobi do Tybetu“; d. 17 marca p. t. „Tajemnica Azji“.

Kraków. Z zakresu dydaktyki geografji na studjum U. J., prowadzonej przez prof. Dr. J. Smoleńskiego, omówiono: w mie-

siącu lutym na kilku zebraniach: Metodykę wycieczkowania z klasą 1 szkoły średniej; w pierwszej zaś połowie marca: O sposobach i drogach przyswajania uczniom klas niższego gimnazjum zasadniczych wiadomości z dziedziny geogr. fizycznej, oraz przedyskutowano kwestję uwzględniania geologii przy nauczaniu geografii w związku z istniejącymi podręcznikami i programem ministerjalnym.

Koło Geografów U. J. 1 lutego 1923 kol. Sopicki J.: Historia rozwoju geografii politycznej w okresie Wielkiej Wojny. 8 lutego 1923 kol. Nussbaum W.: Cykl normalnej erozji Davis'a. 15 lutego 1923 kol. Betleja I.: Charakterystyczne krajobrazy europejskie (z przeżroczami). 1 marca 1923 kol. Nussbaum W.: Ubranie i żywność na wycieczkach zimowych a letnich. W dniach od 2 do 6 marca odbyła się trzydniowa zimowa wycieczka w Tatry Zachodnie. Prowadził kpt. Kempski. Udział wzięło 18 osób. Przebieg wycieczki: 3 III Domarsz z Zakopanego do doliny Chochołowskiej i zagospodarowanie schroniska. 4 III Wycieczka przez Hałę Chochołowską na Długi Uplaz i powrót do schroniska. 5 III Przez Przełęcz Iwaniacką do doliny Kościeliskiej i powrót do Zakopanego. W czasie wycieczki poczyniono dużą ilość cennych obserwacji odnośnie do poziomego i pionowego rozmieszczenia śniegu, badano też „nawisy“ na Długim Uplazie. Uczestnicy mieli sposobność zaobserwowania t. zw. „deski śnieżnej“ w ruchu, która w czasie schodzenia z Długiego Uplazu staczając się porwała 4 uczestników wycieczki. 15 marca kol. Kubijowicz: Osadnictwo w Gorganach.

Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. 13 lutego 1923. Prof. Dr. Sokołowski: Tatry Parkiem Narodowym. 27 lutego 1923. Prof. Dr. Nowak J.: O t. zw. geosynklinie karpackiej. 13 marca 1923. Dr. Inż. Zwierzycki J.: O wulkanach archipelagu malajskiego. 20 marca 1923. Prof. Dr. Birkenmajer: O Mikołaju Koperniku.

Łódź jest jednym z najruchliwszych ognisk rozwoju geografii w Polsce. „Gros“ pracy skupia się w Sekcji geogr. przy Łódzkim kole T. N. S. W. Sekcja ta, powstała 18 X 1921, może się poszczycić wynikami, osiągnięciami w tak krótkim czasie. — Pomijając dla braku miejsca wewnętrzną pracę sekcji w kierunku dydaktyczno-pedagog. (n. p. omówienie programu ministerjalnego, referaty odnośnie do stosunku poszczególnych nauk do geografii) wspomnieć należy o stworzeniu biblioteki fachowej i czytelnicy pism geogr. (32 czasopisma krajowe i zagraniczne), o wydaniu dla woj. Łódzkiego atlasie szkolnym, a wreszcie o zorganizowaniu Zjazdu Geografów w dniach 4 i 5 czerwca 1922 r. W roku 1922/23 odbył się szereg odczytów, mianowicie: Wysokińska: „Burjaci“; wizyt. Bzowski: „Handbuch von Polen“; Jurczyński: „Jugosławia“ na podstawie odbytej podróży; Czekalski: „O Rumunji“.

Z końcem 1921 na wniosek „Sekcji geogr.“ powstał, założony przez kuratorjum, Instytut Nauczycielski. — Po do-

świadczeniach, poczynionych w ciągu roku szkolnego 1921/22, w bieżącym roku przeznaczono Instytut dla nauczycielstwa szkół średnich, ponadto zaś uruchomiono dla nauczycielstwa szkół powszechnych dwuletni kurs dla specjalizujących się i jednoroczny kurs dla niewykwalifikowanych.

W Instytucie: 77 osób, 3 godziny tyg. W minionym semestrze zajmowano się morfologią według metody Davis'a i Oestreicha.

Na kursie dwuletnim: 40 osób, 2 godz. tyg. — Przewidzianą jest geogr. ogólna dla roku pierwszego, zaś geogr. Polski dla drugiego.

Kurs jednoroczny: 115 słuch. 2 godz. tyg. Program obejmuje geogr. ziem Polski w zakresie szkoły średniej. W semestrze zimowym omówiono Karpaty i Wyż Polski, poprzedzając opracowanie tej części kraju możliwie ścisłym przeglądem położenia bezwzględnego i względnego ziem Polski, wpływającego na geograficzne, historyczne, kulturalne i gospodarcze czynniki. Dużo czasu zajmuje omawianie zagadnień, związanych z morfogenezą. — Semestr letni rozpoczęto przeglądem Nizu Polskiego. W ciągu dalszym przewidziane są: omówienie klimatu, hydrografji, biogeografji oraz geografji ekonomicznej i administracji.

St. K.

(Uwaga red.). Jak widać z tego nader krótkiego i pobieżnego zestawienia, praca w Łodzi wre. — Uzupełniając tę kronikarską notatkę uwagą, że prezesem Sekcji jest p. Jurczyński, bezwątpienia nie zblądzimy, wskazując na Łódź jako przykład, ile może zdziałać rozumna i energiczna inicjatywa, oparta o ludzi chętnych.

III. Towarzystwa i nowe czasopisma (*Sociétés savantes et revues nouvelles*).

Aberystwyth. Na miejsce ustępującego ze stanowiska prezesa „Geographical Association“ lorda Cecil'a wybrano prof. John Russell'a, dyrektora Rothamsted Experimental Station, Harpenden, Herts.

Bruksela. Podczas jednoczenia „Comité International de Recherches“ z końcem czerwca zawiązali przedstawiciele „Comités nationaux de géographie“ Belgji, Anglii, Włoch i Francji „Międzynarodową Unję geograficzną“ na wzór istniejących astronomicznej, geodezyjnej i geofizycznej. Oczekiwany jest akces Stanów Zjednoczonych.

W skład Zarządu wchodzi: książę Bonaparte — prezes; pułk. Close — sekretarz; generał Vacchelli, dyr. wojsk. Instytutu geogr. we Florencji — zastępca prezesa.

Hamburg. W skład Zarządu Tow. Geogr. od grudnia 1922 wchodzi: Dr. M. Schramm — prezes; dr. G. Schott i prof. dr. P. Schlee — 1 i 2 przewodniczący; dr. W. Brennecke i dr. Schlubach — 1 i 2 sekretarz.

Londyn. Na wspólnym posiedzeniu Królewskiego Tow. Geogr. i Klubu Alpejskiego w dniu 21 listopada wyświetlano po raz pierwszy zdjęcia filmowe z ekspedycji na Mt. Everest z r. 1922. Zdjęć tych dokonał J. B. L. Noel. Częściowo przedstawiają one życie ludności w Tybecie, częściowo odnoszą się do pojedynczych partji skalnych z mozołem zdobywanego szczytu.

Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Utworzona niedawno przy Instytucie Nauk Antropologicznych Sekcja Orientalistyczna rozwija się nader pomyślnie. Sekcja projektuje szereg wydawnictw z zakresu orientalistyki. W niedługim czasie ukaże się praca ks. prof. Władysława Szczepańskiego o Asyrii i Babilonie. Sekcja liczy obecnie 22 członków. Miesięczne zebrania Sekcji cieszą się stałym powodzeniem. Na ostatnich zebraniach wygłosili referaty profesorowie ks. Wilhelm Michalski i ks. W. Szczepański. Ks. prof. Michalski zestawiał dzieje starożytnego Wschodu z wiadomościami, jakie nam przekazała Biblija, ks. prof. Szczepański zaś mówił o stosunkach obecnych w Palestynie, opierając się w znacznej mierze na własnych spostrzeżeniach z podróży na Wschód.

Warszawa — Polskie Towarzystwo Geograficzne. Na Walnem Zebraniu P. T. G. dnia 9 lutego b. r. uchwalono podnieść wkładkę członkowską do 16.500 Mp. kwartalnie. Ustalono również wkładkę roczną w wysokości 66.000 Mp. Wpłacającego całoroczną wkładkę nie można z okazji ewentualnych podwyżek w ciągu roku, obciążyć dopłatą.

Wyszedł 3-ci tom Przeglądu Geogr. — **Cena** (zasadnicza 10 × każdorazowy mnożnik księgarski, obecnie 4.000) dla członków sekcji, po okazaniu legitymacji, 40% opust, zatem **24.000 Mp.**

W tych dniach wyszedł z druku III tom „Przeglądu Geograficznego“, organu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, redagowany przez prof. dra Stan. Lencewicza. Zawiera kilkanaście ciekawych rozpraw, obszerną kronikę geogr. i między innymi sprawozdanie z XIII międzynarodowego Kongresu geologów w Brukseli.

Spis rozpraw: Jankowski Ksawery, Zastosowanie geodezji i kartografii przy wyborze projekcji mapy; Kaczorowska Jadwiga, Pochodzenie łódw w świetle hipotezy Wegenera; Lencewicz Stanisław, W sprawie udziału Polski w opracowaniu miljonowej mapy ziemi; Maszewska Helena, Rozwój terytorjalny Warszawy; Massalski Wład., Wszechświatowa konjunktura w przemyśle bawełnianym; Popławska Henryka, Udział Polaków w badaniach Bajkału; Semkowicz Władysław, Zagadnienie klimatu w czasach historycznych; Świdorski Bohdan, Geneza dolin tatrzańskich.

Nakładem Polskiego Towarzystwa Geologicznego w Krakowie wydany „Rocznik Tow. Geolog.“, t. I, za rok 1921 i 1922, pojawił się na półkach księgarskich. Znajdujemy w nim na 110 stronach szereg interesujących rozpraw geolog., tak cennych niejednokrotnie dla morfologa. Na osobną wzmiankę zasługuje „Rys

życia i prac naukowych“ ś. p. prof. dra Józefa Grzybowskię, pióra prof. dra Szajnochy.

Spis rzeczy: Dr. W. Szajnocha, Przekrój warstw karpaccich między Ustroniem a źródłowiskami Wisły pod Magórką i Baranią; Dr. W. Żelechowski, Fauna otwornicowa z wiercenia w Lgocie koło Wadowic; Dr. M. Dylążanka, Warstwy inoceramowe z łomu w Szymbarku koło Gorlic (z ryciną); Dr. W. Szajnocha, Prof. dr. Józef Grzybowski, Rys życia i prac naukowych; Dr. W. Goetel, XIII Mięzynarodowy Kongres w Brukseli, w sierpniu 1922.

Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, wydawane przez Ludomira Sawickiego. Pojawił się w lutym 1 zeszyt, zawierający polski i angielski tekst pracy p. Kubijowicza Włodz. na temat „Izochrony Południowej Polski“, (The Isochronic Passage of southern Poland).

Wydawnictwo prac instytutu geogr. U. J. w Krakowie spowodowane jest trzema względami, co w przedmowie prof. Sawicki podkreśla. W pierwszym rzędzie literatura nasza fachowa pomnaża się, powtóre, fakt ukazania się pracy drukiem, budzi szlachetne współzawodnictwo między studującąmi, wreszcie, ratuje się przed zapomnieniem wyniki badań, poświęconych niemal wyłącznie tematom ojczystym, często zupełnie nietkniętym.

Przystępując do streszczenia pracy p. K., należy wspomnieć przede wszystkim o nader metodycznym i przejrzystym ugrupowaniu materiału, złożonego w trzech rozdziałach i tyłuż mapach (prócz djagramu i tabel). Na wstępie daje autor przegląd historyczno-metodyczny rozwoju teorii i praktyki izochron, oraz zaznajaamia czytelnika bliżej ze stosunkiem przestrzeni, drogi i czasu. Jasno występuje różnica między metodą Schjeringa, M. Krauske i Novy'ęgo, Riedla i Hassingera. Rozdział drugi jest krótkim ujęciem wyniku dociekań odnośnie co do znaczenia antropogeograficznego miast w Polsce i ich wpływu wzajemnego na siebie. W tem też miejscu przeprowadza autor niezwykle ciekawą dyskusję na temat przyszłego rozwoju komunikacyjno-kulturalnego Górnego Śląska (ciążącego dziś ku Wrocławowi), który położony na peryferjach wpływu Krakowa i Warszawy, dostanie się w sferę wpływów tego centrum, którego polityka komunikacyjna opanuje ten przemysłowy obszar.

Cały dorobek naukowy swych badań złożył p. K. w trzech nader wyrazistych i kartograficznie bez zarzutu wydanych mapkach. Omówieniu ich treści i wyciągnięciu wniosków poświęcony jest rozdział trzeci.

Podkreśla więc autor moment dynamiki ruchu w pld. Polsce, przez kontrastowe zestawienie stosunków komunikacyjnych wokresie przed wojną (podstawą obliczeń: Rozkład jazdy Kol. żel. r. 1914) i z roku 1922. Studium porównawcze tak ujęte i z tego punktu widzenia przeprowadzone, daje niezwykle ciekawe wyniki. Że wspomnę tylko o wpływie morfologii na ułożenie się stosunków komunikacyjnych, a co zatem idzie i pre-

dyspozycji mniejszej lub większej na centrum obszaru komunikacyjnego. Zmuszony ze względu na brak miejsca do krótkiego przedstawienia pracy, przytaczam wnioski, do których autor w konkluzji dochodzi:

1). Izochrony Krakowa i Lwowa mają zupełnie odmienne kształty, w związku z różnymi warunkami morfologicznymi i politycznymi, pierwsze są wydłużone w kierunku równoleżnikowym, drugie mają kontakt promienisty.

2). Z tych przyczyn sfera wpływu Krakowa jest mniejsza, niż sfera wpływu Lwowa, i mimo większej gęstości sieci kolejowej średnia szybkość w obrębie sfery Krakowa jest mniejsza.

3). Kraków nie stanowi, w przeciwieństwie do Lwowa, ważnego węzła kolejowego; w zachodniej Małopolsce panuje decentralizacja linii kolejowych, we wschodniej zaś centralizacja.

4). W skutek wojny szybkość pociągów w ogólności zmalała. Niektóre linje zachowały swą szybkość, np. linje do zagłębia naftowego. Znaczne obniżenie szybkości obserwujemy na Pd. i Pd.-W. z powodu zmiany granic politycznych.

5). Wschodnie kresy Polski mają stosunki nieuregulowane.

6). W porównaniu z r. 1914, sfera wpływu Krakowa i Lwowa wzrosła, przyczem wzrost ten wypadł korzystniej dla Krakowa, zdobywającego sobie pobliskie, gospodarczo ważne obszary.

7). Warszawa dąży do bezwzględnej centralizacji komunikacji, co wpływa ujemnie na rozwój handlowy Krakowa, a zwłaszcza Lwowa.

8). Granica sfery wpływu Krakowa przechodzi przez trzy zagłębia: węglowe, rudonośne i naftowe; przyszłość jego zależy od stopnia, w jakim zdobędzie dla siebie wpływ na te trzy zagłębia.

Kończąc, pragnę podziękować autorowi za piękną pracę i dodać odwagi do dalszej, równie pożytecznej i owocnej działalności.

N. O.

Arbeiten des G. Inst. der deutschen Universität in Prag wychodzą obecnie w formie samodzielnych zeszytów, wydaje prof. dr. F. Machatschek, ukazały się 3 zeszyty.

Beiträge zur Landeskunde der Rheinlande, wydaje prof. A. Philippson; są to prace seminarjum geogr. na uniwersytecie w Bonn. Wyszły zeszyty 1—3.

Mouvement Géographique, czasopismo brukselskie, wychodzące od r. 1884 (6. IV.), zawiesiło swe wydawnictwo z końcem 1922.

The Journal of Geography. Czasopismo nauczycieli, poświęcone geografii, redagowane przez Mr. J. Millera dla Związku Narodowego Nauczycieli Geografii. Rocznik XXII styczeń 1923. Czasopismo to wychodzi w Chicago co miesiąc z wyjątkiem czerwca, lipca i sierpnia. Jest to organ nauczycieli geografii w Stanach Zjednoczonych, w którym publikuje się przede wszystkim prace z metodyki geografii, wiele zagadnień z geo-

grafji Stanów Zjednoczonych lub innych ciekawych terenów. I tak ostatni zeszyt zawiera rozprawę dr. Stanisł. Nowakowskiego (Clark University) o obszarach rybołóstwa w Rosji Azjatyckiej. Praca krótka, nader treściwa i zawierająca zupełnie świeży materiał z zakresu geografji gospodarczej Syberji i Dalekiego Wschodu.

Miss Ashton, instruktorka geografji na Uniwersytecie w Illinois, rozwija geograficznie uchwycione przeciwieństwa między Pogórzem Virginji a równinami stanu Illinois.

Dr. Platt, asystent geografji na Uniwersytecie w Chicago, przedstawia wyniki swych badań gospodarczo-geograficznych w obszarze Kuby, Haiti i S. Domingo.

P. Selby podaje krótkie sprawozdanie z metody t. zw. podróży po globusie wzdłuż pewnych linii, w tym wypadku wzdłuż równoleżnika 36° 30' N. Uwagi ciekawe, zwłaszcza dla uczących, którym programy ministerjalne tak bardzo polecają takie podróże odbywać z młodzieżą w szkole. Również do życia szkolnego odnoszą się uwagi Mr. Freemana o zastosowaniu w geografji handlowej obrazów świetlnych. Kończy zeszyt styczniowy zestawienie programu pracy instytutu geograficznego w Salem (Massachusetts), oraz bibliografja.

IV. Zakłady naukowe i instytuty (*Instituts scientifiques*).

Jena — Rząd Rzeszy Niemieckiej postanowił w miejsce dawnej głównej stacji dla badań nad trzęsieniami ziemi w Strassburgu uruchomić analogiczny zakład w Jenie.

Mygbugten (Grenlandja) — Z dniem 18 października r. z. podjęto tutaj (73° 30' N) obserwacje meteorologiczne. Przesyła się je radjotelegr. przez Jan Mayen do Chrystjanji.

Paryż — „Académie des sciences“ przeznaczyła i złożyła na ręce dyrektora państwowego Instytutu geolog. dla Alzacji i Lotaryngji E. de Margerie 5.000 franków celem zestawienia i wydania mapy tektonicznej Eurazji w podziałce 1 : 600.000.

Warszawa — *Państwowy Instytut geologiczny*: 20 II Teisseyre W. Brzegi zewnętrzne geosynkliny neokarpackiej; Teisseyre W.: Porównanie brzegów Karpat w Borystawiu i Zagłębiu węglowem na Śląsku. 6 marca Inż. R. Rosłoński: Zawodnienie kopalni soli w Inowrocławiu; Inż. R. Rosłoński: Źródła mineralne w Krynicy i ich ochrona górnicza; F. Rutkowski: Sprawozdanie z badań torfowych, prowadzonych przez P. I. G. w roku 1922; St. Wołosowicz: O południowej krawędzi prusko-mławskiego jeziora lodowcowego. 14 III J. Samsonowicz: Sprawozdanie z badań geologicznych na północnem zboczu gór Świętokrzyskich; F. Rożycki: Spostrzeżenia nad triasem w zagłębiu Dąbrowskiem.

V. Zjazdy (*Congrès*).

Aberystwyth — Dnia 4 i 5 stycznia b. r. odbył się doroczny zjazd „Geographical Association“. Wygłoszono następujące od-

czyty: J. Russell: The influence of g. factors in the agricultural activities of a population; J. Fairgrieve: My recent visit to the United States; H. Batsford: Types and materials of houses in England; O Wheeler: The place of g. in the education of the adolescent; E. Gleichen: Parmanent Committe on g. names; W. S. Tower: G. and business life; P. M. Roxby: The coming industrialisation of China.

Zjazd w sprawach dyluwjum Polski. Organizowany przez Warszawski Oddział Polskiego Towarzystwa Geologicznego Zjazd w sprawach dyluwjum Polski odbędzie się w Warszawie w dniach 12—15 kwietnia r. b. w gmachach Uniwersytetu Warszawskiego. Dotychczas zapowiedziane zostały następujące referaty: Arctowski H.: O lodzie lądowym Antarktydy; Chłapowski F.: Dwa gatunki konia dyluwjalnego na niżu poznańskim; Dobrowolski A. B.: O lodzie lądowym Antarktydy i lądów arktycznych; Krukowski S.: Epiglacjalna kolonizacja niżu polskiego i wyżyny małopolskiej w związku z ówczesnymi zmianami klimatycznymi; Kulczyński S.: Przesuwanie się ośrodków zlodowaceń na półkuli północnej w świetle rozmieszczenia geograficznego roślin arktycznych i wysokogórskich; Lencewicz S.: Morfologia Kujaw i Mazowsza; Lewiński J.: Ukształtowanie podłoża dyluwjum i znaczenie egzaracji; Limanowski M.: Łądolód na niżu polskim i jego stosunek do zlodowaceń na zachodzie i wschodzie; Lilpop I.: Charakter i wiek dyluwjalnych flor w związku ze zmianami klimatu w Polsce; Łomnicki J.: O faunie osadów polskiego dyluwjum; Łoziński W.: Miejscowe dyluwjum w Karpatach; Samsonowicz J.: Zastoiska dyluwjalne w Polsce; Szafer W.: Stosunek flory karpackiej do flory niżu polskiego w czasie dyluwjum; Wołosowicz St.: Granica zlodowacenia L_4 w Polsce. Poza tem przyobiecali referaty pp. Nowak, Pawłowski, Smoleński, Swiderski.

V. Ekspedycje (*Expéditions*).

Polska wyprawa zoologiczna do Brazylii. — Dnia 5 grudnia 1921 r. wyruszyła z Warszawy ekspedycja naukowa pod kierownictwem I. Chrostowskiego, dyrektora działu ptaków neotropikalnych i eksploratora Polskiego Państwowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie; do niej przyłączyli się Jaczewski Tad., entomolog, asystent Uniwersytetu warszawskiego, i p. Bo-recki St.

Wyprawa po zaopatrzeniu się w rozmaite artykuły ruszyła z Rio de Janeiro — gdzie ją bardzo serdecznie przyjmowano — do Marechal Mallet, zwiedzając po drodze między innymi w Kurytybie zbiory zoolog. Dr. Czakiego, przeznaczone dla Pol. Państw. Muzeum Przyrodn. Z Marechal Mallet (stan Parana) ruszono 2 lutego na W przez pasmo górskie Serra da Esperança i przybyto 20 kwietnia 1922 r. do miejscowości Guarapuava, leżącej w dorzeczu Iguassu (dopływu Parany). Stamtąd eks-

pedycja skierowała się na N w dorzecze Ivahy, zatrzymując się dla poszukiwań na stepach (na NW od Guarapuavy) oraz na pobrzeżu Rio das Marrecas. Po dotarciu do Therezina nad rzeką Ivahy — posunięto się prawym jej brzegiem do Apuçarana II. Secção nad rzeką Ubasinho.

Od tego momentu wkroczyła ekspedycja w drugą fazę podróży wodą przez pierwotną puszczy. Według planu wyprawa ma puścić się pirogami od ujścia Ubasinho do Ivahy (okolica miejscowości Salto da Uba) w dół rzeki Ivahy aż do jej ujścia do Parany. Cały ten odcinek wodny niebezpieczny jest ze względu na charakter rzeki (progi, katarakty i wodospady) z jednej strony, z drugiej zaś wylądowanie połączone jest z obawą napotkania koczujących w puszczy Indian.

Według wiadomości listowych przebyto szczęśliwie pierwszą kataraktę rzeki Ivahy. Świeżych wiadomości spodziewać się można dopiero w jesieni b. r., gdy wyprawa dotrze do fortu Iguassú.

W ciągu podróży ma zająć się ekspedycja zbadaniem wyspy Isla de Sete Quedas na rz. Paranie. Badania nad jej charakterem zoologicznym zapowiadają się nader interesująco — ile że wyspa leży na pograniczu dwóch prowincji zoogeograficznych.

Z fortu Iguassú nastąpi powrót szosą, stamtąd do Guarapuavy biegnącą (Wyciąg ze sprawozdania Dr. Polińskiego: Polska wyprawa zoologiczna do Brazylii, ogłoszonego w czasopiśmie „Przyroda i Technika“ z. II. 1923 r. str. 17—119).

Podróż naukową do Rumunji i w południową Słowiańszczyznę odbył w czasie od maja do października 1922 r. prof. Dr. Herman Rü diger na polecenie szwabsko-niemieckiego związku kultury w Neusatz i niemieckiej organizacji kulturalnej w Jugosławii, ograniczając się do byłych południowych posiadłości węgierskich Banat, Baczka, Baranja, oraz do Kroacji i Sławonii. — Granice terenu pracy zakreślają miasta Zagrzeb, Mohacz, Arad, Orsova, Semlin. Badania były głównie natury antropogeogr. — a obejmowały historję osadnictwa i wędrowek, oraz geografję osadnictwa, gospodarczą i komunikację. Podróż ta i badania dostarczyć mają materiału do dzieła o historii i dzisiejszej sytuacji we wzmiankowanej okolicy. Jedną z najpoważniejszych przeszkód, utrudniających pracę, stanowił przebieg dzisiejszej granicy politycznej pomiędzy Węgrami a Jugosławją — tem więcej, że przecina ona obszar głównego zasiedlenia przez Niemców, podobnie zresztą jak i granica pomiędzy Jugosławją a Rumunją. (Kartogr. u. Schulgeogr. Ztschr. H. 5—7, 1922 r., str. 89).

Polska wyprawa naukowa do Sjamu. — Wyprawa złożona z Dr. W. Gorceżyńskiego, Dyr. P. Inst. Meteorol. i Dr. L. Sawickiego, prof. Uniw. Jag., wyruszyła z Antwerpji d. 4 III, przejechała 9. przez cieśninę Gibraltarską a 17. przybyła do Portu Said. W tym pierwszym okresie podróży dokonywano obserwacji aktynometrycznych (stanowiących główny cel ekspedycji) i zebrano kilkaset interesujących serji spostrzeżeń. Pracę podzielono

tak, że obserwacje czynione były bez przerwy przez cały czas, póki słońce znajdowało się nad widnokreśłem. Ponadto prof. Sawicki dokonywał spostrzeżeń geograficznych — przedewszystkiem u brzegów wysp Pantellarji i Malty.

VII. Wiadomości drobne (*Informations courantes*).

Ruchy sekularne we Francji. Już pomiary wysokościowe, przeprowadzone we Francji w latach 1884—1893, wykazały znaczne obniżenia w stosunku do wyników, otrzymanych z analogicznych pomiarów z przed lat 30-tu. Stwierdzono znaczne obniżenia i to tem silniejsze, im bliżej brzegów kanału i morza Północnego. Jedyne w bezpośrednim sąsiedztwie Alp i Pirenejów nie skonstatowano różnic w poziomie. Na wyżej wzmiankowanym obszarze nadmorskim wynosi obniżenie 80 do 100 cm. A zatem w ciągu 100 lat około 3 m. Ten fakt nadzwyczajnie szybkiej zmiany poziomu tłumaczy M. Schmidt (Sitz.-Ber. der Bayr. Akademie der Wissenschaften 1922) następująco: „Na północ od francuskiego obszaru zapadającego się dostajemy się w Anglii i Szkocji bardzo szybko w obszar podnoszący się — a także i we wschodnim przedłużeniu osi zakłębienia od kanału przez Danję do Bałtyku znajdujemy wszędzie na północ od niej w Skandynawji i Finlandji wielkie masy dźwigające się.

Ponieważ Alpy bez przerwy wywierają napór ku północy — napór, któremu energicznie dają odpór potężne masywy północne — przeto obszar pośrodku leżący (by użyć starej i znanej alegorji) znajduje się jak w kleszczach śrubociągu, ulega naciskowi i zgniataniu“ (Kartogr. u. Schulg. Ztschr. zes. 5—7. 1922 str. 91).

Otwór świdrowy, największy na kuli ziemskiej, znajdował się do niedawna pod Paruszowicami na Górnym Śląsku w części, przyznanej Polsce. Wynosi 2.240 m, wywiercono go zaś w poszukiwaniach za węglem kamiennym. Obecnie, szukając ropy, osiągnięto w stanie West Wirginia 2.310 m głębokości („Przyroda i Technika“ z. II. 1923).

Trzęsienie ziemi w Chile miało miejsce dnia 5 listopada 1922. Trwało 3 godziny i objęło pas lądu na W od Andów długości 200 km. W czasie trzęsienia morze cofnęło się dwukrotnie, uderzając następnie na wybrzeże falą 60 m wysokości. Falę tę odczuto aż na Hawaj („Przyroda i Technika“ z. 2. 923).

Transkontynentalna linja kolei żelaznej w Australji Kalgoorlie — Port Augusta wynosi ponad 1.500 km. Można tedy ze Sydney'u nad Pacyfikiem dostać się do Perth'u nad Oceanem Indyjskim drogą lądową. Zamierzona jest budowa podobnej linji z N kontynentu na S („Przyroda i Technika“ z. II. 923).

Komunikacja wodna w Niemczech. Rekompensując straty, poniesione przez utratę Renu i zagłębienia Sary, rozpoczęły państwa pld.-niemieckie nowe prace w zakresie komunikacji wodą.

Wirtembergja kanalizuje Neckar na przestrzeni od Manheim do Plochingen dla statków o pojemności 1.200 tonn. — W projekcie połączenie z Ulm nad Dunajem.

Bawarja zamierza udostępnić istniejące na przestrzeni Requitz—Altmühl połączenie Renu z Dunajem dla statków o pojemności 1.200 tonn.

Kanał ten ma mieć 607 km długości, posiadać 49 szluz, szerokość 38 m a minimum głębokości 3-11 m. — Lech ma go zasilać wodą (La Géographie XXXVII z. 1).

Międzynarodowa komisja dunajska uchwaliła w kwietniu 1922 r. na zebraniu w Bukareszcie zaprowadzenie bezpośredniego połączenia telefonicznego wzdłuż Dunaju na przestrzeni Ulm—Braita, celem nadzoru nad stóskami rzecznoimi (Kartogr. Ztschr. z. 5—7, 1922).

Oryginalne zdjęcia kartograficzne Wojsk. Instytutu Geogr. w Wiedniu, odnoszące się do krajów, wchodzących w skład b. Monarchji austro-węg., a stanowiących dzisiaj odrębne państwa narodowe, sporządzone w podziałkach większych aniżeli 1 : 200.000, zostają na mocy rozstrzygnięcia konferencji Ambasadorów przekazane i oddane odnośnym państwom za zwrotem kosztu surowców i materiałów.

Wszystkie inne płyty i zdjęcia pozostają własnością Instytutu Kartograficznego (były wojsk.-geogr.).

Jeżeli pewne płyty i klisze odnoszą się do terenów granicznych — Instytut zobowiązany jest, każdemu z państw sporządzić kopję (Pet. Mitt. XII. 922).

Nowe metody trjangułacji interesują świat naukowy francuski. Proponuje się użycie do tego celu telegrafu bez drutu. Fale Hertza ($V = 300.000$ km/sek.) pozwalają określić czas biegu od stacji nadawczej do odbiorczej z dokładnością $\frac{1}{5}$ sekundy. Wykonanie przewidziane jest przy pomocy precyzyjnego wieloboku trjangułacyjnego, powstałego drogą ścisłego oznaczenia położenia geogr. danych kilku stacji. Wielobok ten stanowiłby podstawę dla trjangułacji drugorzędnej. — Nie trzeba, zdaje się, specjalnie na to zwracać uwagi, że trjangułacja radjotelegraficzna skutecznie rywalizowałaby z metodą trjangułacji geodezyjnej zarówno co do precyzji, jak i co do kosztów oraz szybkości. — Zamierzona jest trjangułacja tego rodzaju całej kuli ziemskiej (La Géographie XXXVII z. 3)

Postępy aerofotogrammetrii powodują coraz nowsze stosowanie praktyczne wiadomości z tej dziedziny wiedzy. I tak rozpoczęto w lecie 1922 w Syrii w okolicy ruin Baalbeck'u (na nizinie Beka'a) próby nad sporządzeniem drogą aerofotogrammetryczną planu katastralnego (Kartogr. Ztschr. z. 5—7, 1922).

Yellowstone-Park wykazuje silne zmniejszenie się stanu łosi amerykańskich. Przyczyny tego zjawiska szukać należy w braku paszy, spowodowanym przez wypasanie stad bydła na łąkach, przeznaczonych dla dzikiej zwierzyny (Kartogr. Ztschr. z. 5—7, 1922).

Miejscowości lecznicze i klimatyczne: Abbazia, Lovrana podobnie jak Grado upadają wskutek nowych, traktatem w Wersalu wytworzonych 3 stosunków polityczno-państwowych (Kartogr. Ztschr. z. 5—7, 1922).

Warszawa. Prezes oddziału warszawskiego Tow. krajoznawczego, prof. Władysław Wołynia, przygotowuje materiały do wystawy Wołynia, na której liczne fotografie, modele odbudowy miast i t. d. dadzą obraz tej na nowo odzyskanej pięknej polaci naszego kraju.

P. A. T. donosi dnia 27 lutego, że według depezy z In-Salah dnia 26 II br. nastąpiło na Saharze spotkanie się dwóch ekspedycji automobilowych, jednej z Toggurt oraz drugiej z Timbuktu. — Skrzyżowanie miało miejsce 250 km S od In-Salah.

Granica polsko-litewska. Rada Ligi Narodów uchwalała z dnia 2 lutego 1923 na wniosek p. Saury podzieliła pas neutralny, ustanowiony d. 17 grudnia 1920 między Litwą Kowieńską a Litwą Środkową, między Polskę a Litwę, powierzając interesowanym stronom zajęcie przyznanych obszarów d. 15 lutego 1923. Rozstrzygnięcie to, Polskę krzywdzące (Litwa otrzymała około $\frac{2}{3}$ pasa neutralnego, wraz z polskimi gminami: Szyrwintami i Gedrojciemiami) przyznało nam ważną linię kolejową, łączącą Grodno z Wilnem.

Wskutek braku miejsca obszerniejsza notatka wraz z mapką zostanie zamieszczoną w następnym numerze.

Zagłębie Ruhr jest dziś okolicą, w stronę której zwracają się oczy całego świata. Dla informacji podajemy krótki szkic morfologiczny i antropogeograficzny wraz z mapką.

Rys morfologiczny Nadrenji. Obszar po obu brzegach Renu, w całości obecnie okupowany przez wojsko koalicyjne, obejmuje należącą do Prus prowincję nadreńską i Hessen-Nassau, dawne w. ks. Hessen, księstwko Birkerfeld, wchodzące w skład Oldenburga, i Palatynat Reński, politycznie należący do Bawarii. Dolina Renu, przerywanego wąskim jarem Nadreńskie Góry Łupkowe, stanowi oś tych krain i dzieli je na część wschodnią i zachodnią, Mozela od płd.-zach. dzieli część zachodnią, Lahna zaś od płnc.-wschodu część wschodnią. — W ten sposób wyodrębniają się 4 grupy: na lewym brzegu Hunsrück i Eifel, na prawym natomiast Taunus i Westerwald, dotykający na północy Sauerlandu.

Góry Łupkowe ograniczone są na wsch. zapadłością heską od gór Heskich, na zach. przechodzą w Ardeny belgijskie, a od półnia ogranicza je Saara, podczas gdy na płncy spadają ku Nizinie Dolno-Reńskiej. Średnia wysokość wynosi 500 m (maximum wzniesień nie przekracza 900 m). Zbudowane z kwarcytów, szarogłazów, łupków ilastych, od których wzięły nazwę, są Góry Łupkowe wieku dolno-dewońskiego. Ponadto spotykamy się z wapieniami i skałami wybuchowemi. Krajobrazowo tworzą długie grzbiety kwarcytowe, odporne na wietrzenie, lub wysokie płaszczyny, rozcięte dolinami erozyjnemi.

Hunsrück, oblany Renem, Mozelą i Saarą, nie wykazujący wybitnej granicy od płd.-wschodu, jest pasmem, składającym się z szeregu równoległych biegnących grzbietów, poprzedzielanych płaskimi kotlinami (najwyższy szczyt: Walderbeskopf 815 m). Na półnie od Hunsrücku znane zagłębie węglowe Saary, zarządzane obecnie przez Francję.

Eifel, położony na lewym brzegu Mozeli, podzielony jest dolinami rzek Kyłu (dopływ Mozeli) i Urftu (dopływ Renu) na część wschodnią i zachodnią. W skład części wschodniej wchodzi Przedni Eifel z wieloma wygasłymi kraterami i maarami, oraz Wysoki Eifel, kulminujący w szczycie Hohe Acht, 740 m. Partję zachodnią tworzą Schneefiel i Wysoki Venn (697 m), jednostajne płaskowzgórze, założone torfowiskami (Eupen i Malmedy, dwa dystrykty Wysokiego Vennu, należą obecnie do Belgji, której granica wdziera się w ten sposób w morfologiczną całość Eiflu, wojskowo zaś panuje nad komunikacjami, przebiegając w odległości 12—15 km. od linii kolejowej Trewir—Kolonja). U stóp Eiflu na płnc znajduje się na obszarze Nadrenji ważne zagłębie węglowe akwizgrańskie, pozostające w bezpośrednim związku z polami węglowemi belgijskimi okolicy Liege. Przechodzi ono z wolna ku płnc. i płnc.-wschodowi w doliny Roenu, Mozeli i Renu (po wyjściu

z zatoki kolońskiej), schodzących na płnc w Nizinę Dolno-Reńską. Środkowa lewobrzeżna Nadrenja łączy następujące typy morfologiczne:

1. Typ prawobrzeżny niemiecki, reprezentowany przez Hunsrück, jako pendant Taunusu, i płaskowzgórze Hardt, stanowiące przedłużenie Wogezów ku płnc. Ten niewysoki (680 m) a wyodrębniony zrąb skalny stanowił całość z Odenwaldem aż do powstania rowu reńskiego w starszym trzeciorzędzie.

2. Typ krajobrazowy francuski, występujący w dolinie Mozeli, będącej dalszym ciągiem płnc.-francuskiej kotliny, która w formie t. zw. zatoki luxemburskiej i trewirskiej podchodzi aż pod Ren.

3. Typ ardeńsko-belgijski, sięgający przez Wysoki Venn i Eifla również po Ren.

Ta trójtypowość, występująca pasowo — a zaznaczająca się bardzo wyraźnie w morfologii, może być wykładnikiem pretensji państwowo-politycznych Niemiec, Francji i Belgii do omawianego obszaru.

Dolina środkowego Renu biegnie jarem, rozpoczynającym się od Munguncji. Najpiękniejsze partje leżą pomiędzy Bingen a Koblencją w przełomie Hunsrück—Taunus. Szerokość rzeki wynosi tam 450 m, a płaskowzgórze obustronne wznosi się stromemi ścianami 300 m ponad zwierciadło Renu. Wzdłuż rzeki ciągną się urodzajne winnice i porozrzucane ruiny starych zamków. Poniżej Koblencji wkracza Ren w kotlinę Neuwiedu, jar staje się szerokim; wreszcie poniżej Bonn wydostaje się rzeka w morfologicznie płaską krainę zatoki kolonńskiej, stanowiącej przejście do niziny Dolno-Reńskiej. Kraina ta rozciąga się przeważnie na lewym brzegu Renu; podłożem jej są żyzne ziemie aluwialne, mieszające się z wydymami. Tutaj leżą wielkie miasta jak Kolonia, Dusseldorf, Crefeld, a Ren tworzy najwięcej ożywioną drogę wodną źródłową całego kontynentu Europejskiego. Najznacześniejszymi portami są Ruhrtort i Duisburg, leżące we wschodniej Nadrenji po obu brzegach Ruhry, dopływu z gór Sauerlandu, której dorzecze znane jest pod nazwą *Zagłębia Ruhry*.

Prawobrzeżna Nadrenja odpowiada morfologicznie powyżej określonym partjom lewobrzeżnych Gór Łupkowych.

Taunus, wznoszący się w Nasauskiem, jest przedłużeniem Hunsrücku i w Feldbergu dosięga 880 m. Pasma to ku północy w stronę rzeki Lahnu przechodzi w kraj wyżynny i pusty — natomiast na płd. zboczach leżą słynne winnice reńskie i miejscowości kąpielowe (Wiesbaden, Nauheim).

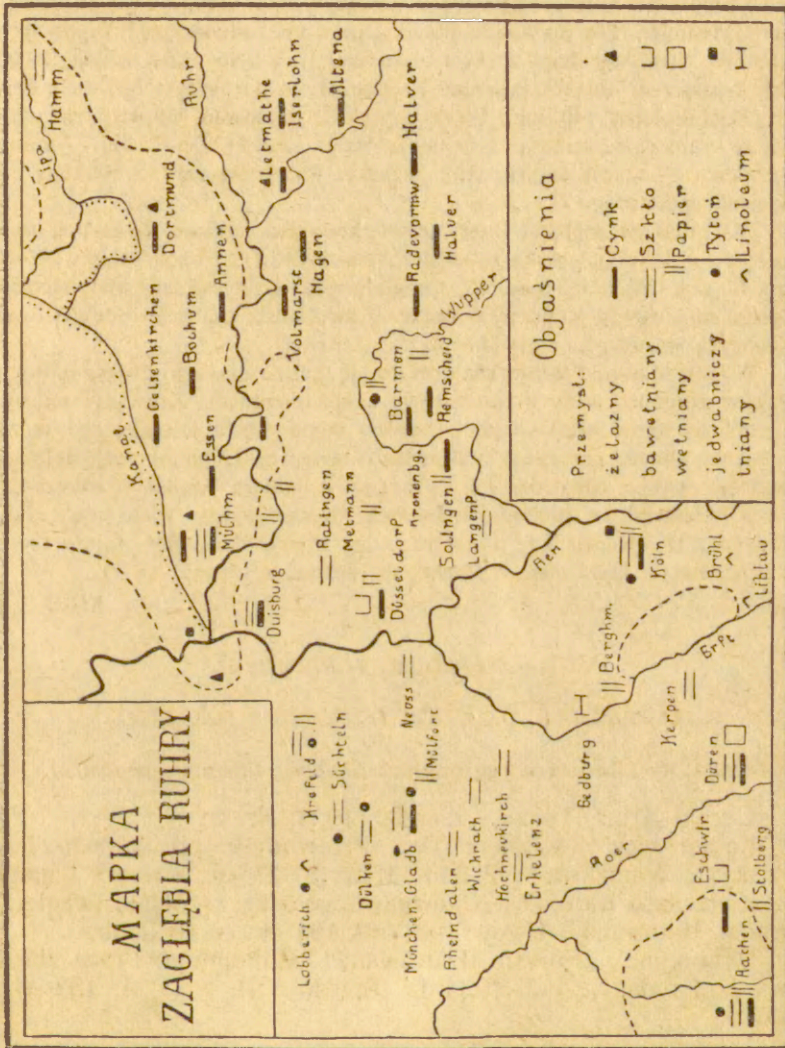
Westwald, położony za rzeką Lahn, odpowiada Eiflowi — tworzy płaskowzgórze z szerokimi maarami — dochodzi we wzniesieniu 657 m (Fuchskauten) do maximum wysokości. Kraniec pasma zachodni, położony tuż nad Renem w pobliżu Bonn, stanowią małe wulkaniczne góry — Siedmiogórze (Siebengebirge) — których siedm bazaltowych, trachitowych i andezytowych szczytów nadaje wiele uroku tym okolicom.

Sauerland rozciąga się na północ od doliny Siegu i ma charakter płaskowyżu. Bogato występują tam rudy żelazne. Wspomnieć należy o wąskim łańcuchu górskim — *Haarstrang*, ujętym między rzekę Ruhr a Lippe — a stanowiącym przejście z Zagłębia Ruhry do Westfalji. *Dr. A. R.-G.*

Zantropogeografii Zagłębia Ruhry. Obszar Ruhry przedstawia bardzo ciekawą jednostkę antropogeograficzną ze względu na wybijającą się na pierwszy plan cechę górniczego i przemysłowego rozwoju. Jest to przestrzeń najgęściej zaludniona i zasiedlona w całych Niemczech. Osady, jedna obok drugiej, rosą w kierunku pionowym, gdyż w poziomym już miejsca nie staje-

Obszar Ruhry administracyjnie podzielony jest na Nadrenję (Duisburg i Essen) i Westfalję (Bochum i Dortmund). Obszary te gęstością zaludnienia się odznaczają, wykazując przeszło 600 osób na km². Przyczyna leży głównie w górnictwie węglowym na prawobrzeżu Ruhry. Zapasy węgla na

Rys. Z. Ł-a.

przestrzeni 2000 km² w 90 pokładach, godnych odbudowy, według obliczeń mogą starczyć na 500 lat przy eksploatacji przedwojennej (60 milj. tonn rocznie).

W roku 1900 liczono górników do 200.000 w tym okręgu. Według praw geograficznych w pobliżu węgla skupił się wielki przemysł głównie hutniczy, jak to widać z załączonej mapki, dalej chemiczny i tkacki w

wszelkich jego odmianach. Wpływa to na wzmożenie się życia przemysłowego, pełny rozkwit dróg komunikacyjnych tak wodnych jak lądowych przy najpełniejszym ich wyzyskaniu.

Zagłębie liczy przeszło 30 miast fabrycznych, w których się często koncentrują różne gałęzie przemysłu. Główne centrum jest Essen z zakładami Kruppa, które w czasie wojny zaważyły tak bardzo swą produkcją armat i amunicji. Dla przykładu podamy parę cyfr, odnoszących się do tych zakładów: powstały one w 1811 roku; zajętych było przed wojną 70.000 ludzi; przestrzeń, objęta zakładami Kruppa, wynosiła okrągło 500 ha a długość sieci kolejek 140 km. Obok fabryk i zabuowań fabrycznych uderzają w krajobrazie kolonie robotnicze oraz szpitale. Do dzisiaj — mimo rozbrojenia — charakter produkcji zagłębia Ruhry był bardzo zbliżony do przemysłu militarnego

Dla Polaków zagłębie Ruhry jest tembardziej ciekawe, że istnieje tam bardzo silna kolonja polska robotnicza emigrantów z Poznańskiego i Górnego Śląska. Wychodźstwo to, spowodowane politycznymi trudnościami w kraju, znajdowało podniecię w większej swobodzie pracy narodowej oraz w lepszych warunkach materialnych na zachodzie.

W 1910 roku nad Ruhrą znajdowało się łącznie przeszło ćwierć miliona Polaków, zorganizowanych i narodowo uświadomionych. Zauważyć należy, że problemy narodowe i socjalne bardzo silnie się tu ścierają, zwłaszcza w obecnej chwili, przyczem stanowisko takiej ćwierćmilionowej polskiej rzeszy tak wobec Niemców jak i Francuzów nabiera wielkiego znaczenia.

O Polakach na zachodnich kresach Niemiec wyszło wiele prac. Najciekawsze: Dr. Bredt: Die Polenfrage im Ruhrkohlengebiet, Lipsk 1909. Dr. Wachowiak: Die Polen in Rheinland-Westfalen, Lipsk 1914 (?).

Dr. St. N-a.

VIII. Literatura. (*Littérature*).

Literatura polska. (*Littérature polonaise*).

Polska. — Literatura regionalna. (*Pologne, littérature régionale*).

Górski Artur, Toruń, „Ziemia“ 1923, Nr. 3.

Karasiewicz Kazimierz Dr., Przewodnik po borach Tucholskich, Warszawa — P. T. K. 1922, 8° 27 str. z ilustr. i map.

Kwieciński Karol Dr., Krajoznawstwo ze szczególnem uwzględnieniem Małopolski, Lwów 1921, 8° 104 str. z 16 ilustr.

Nelard inż., „Polesie Ilustrowane“. Monografia. Praca zbiorowa pod redakcją inż. Nelarda. Brześć n./B. 1923, 4° 132 str. z ilustr.

Polska. — Fizjografia. (*Pologne. — Physiographie*).

Samsonowicz Jan, O budowie geolog. okolic Warszawy. „Ziemia“ 1922, Grudzień.

Smosarski Władysław, Temperatura i opady w Wielkopolsce, podług obserwacji wieloletnich. (La température de l'air et les précipitations en Posnanie.) Odbitka z „Roczników Nauk Rolniczych“, Tom IX. Poznań 1923, str. 2.

Jadwiga Wołoszyńska, „Jeziorka czarnohorskie“, Rozprawy wyd. matemat.-przyrod. Dział B. Kraków 1921.

Polska. — Życie gospodarcze. (Pologne. — La vie économique).

Gospodarka elektryczna w Polsce, Wyd. Związek Elektrowni Polskich, Warszawa 1922.

Ks. Kiszkurno Ant., Tkactwo chałupnicze w Turku i Władysławowie ziemi Kaliskiej. „Ekonomista“, Warszawa 1923, t. I. str. 152—154.

Materiały do Bibliografii Ekonomicznej w języku polskim. Opracowane w Instytucie Gospodarstwa Społecznego pod redakcją prof. L. Krzywickiego. „Ekonomista“, Warszawa 1923, t. I. str. 192—264.

Szturm de Sztrem, Kronika rolnicza, „Ekonomista“, Warszawa 1923, I. str. 75—99.

Polska — Różne. (Pologne. — Divers).

Antoniewicz Włodz., Ochrona jaskiń w Polsce. Przegląd Warszawski — Warszawa 1923, Nr. 16, str. 127—133.

Banachiewicz I., Astronomja na prowincji — Kraków 1923, str. 10.

Gąsiorowska Natalja, Górnictwo i Hutnictwo w Królestwie Polskiem 1815—1830. Wydano z zasiłku wydziału nauki Ministerstwa W. R. i O. P., Gebethner i Wolff, Kraków, Warszawa, Lublin, Poznań. Bez daty.

Janowski Aleks., Państwowa Komisja Ochrony Przyrody, „Ziemia“ 1923, Nr. 1.

Krzemieniewski Seweryn prof., Ochrona przyrody ojczyzny i jej znaczenie. Lwów, Książnica. Przyroda i technika. R. I. zeszyt 1, str. 23; zeszyt 2, str. 85.

Malownicza Polska. Ziemia krakowska (album), 34 zdjęć kolorowych i tekst. Kraków, Gebethner 1923.

Moszyński K., Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej i fizjograficznej. Archiwum Nauk Antropolog. Warszawa 1921, z. 5.

„Ochrona Przyrody“. Organ Państwowej Komisji Ochrony Przyrody, Kraków, zeszyt 3, 1922. Nader estetycznie i wspaniale wydany zeszyt, zawiera obok wartościowych ilustracji niemiernie cenne rozprawy i artykuły, z których (krępowani szczupłością miejsca) tylko na najważniejsze zwrócimy uwagę: Stecki Konstanty: O świstaku w Tatrach. Lubicz Niezabitowski Edward: Wysokie torfowiska Podhala i konieczność ich ochrony. Pawłowski Bogumił: Ochrony godne zbierowiska roślinne w powiecie Nowosądeckim. Demel Kazimierz: Rezerwat leśny i Zwierzyniec w Pilawinie na Wołyniu. Sitowski Ludwik i Kulczyński Stanisław: Pieniny jako rezerwat przyrodniczy. Molitowski Jan: Las cisowy w Jasieniu i t. d. i t. d.

„Polska Współczesna w obrazach ściennych“, Kraków, Orbis 1923.

Semkowicz Wład., Prawa Polski do Jaworzyny, „Ziemia“ 1923, Nr. 1.

Simon Kazimierz, Przyroda i Człowiek. Bydgoszcz, Idzikowski, 1923, str. 138.

Wodziczko Adam, Roślinne zabytki Przyrody okolic Torunia. „Ziemia“ 1923, Nr. 2.

Polska. — Kartografja. (Pologne. — Cartographie).

Gipsowa rzeźba Tatr wysokich, 1 : 60.000, Kraków - Orbis 1923.

Mapa opadów za miesiąc grudzień 1922. Wiadom. meteorolog. styczeń 1923, Nr. 1.

Maliszewski E., Mapa etnograficzna Europy. Carte Ethnographique de l'Europe. 1 : 6,000,000. Nakładem S-ki Akc. „Polska Składnica Pomocy Szkolnych“, Warszawa 1922.

Sawicki Ludomir. prof. dr., Ścienna Mapa ziem karpackich (Czechosłowacji, Węgier i Rumunji).

Specjalna mapa okolic Warszawy. 1 : 125.000, Warszawa, Zakł. graf. Wierzbicki i S-ka.

Polskie podręczniki. (Manuels polonais).

Friedberg W. prof. dr., Zasady geologii, 334 rycin i mapka geolog. Polski, Warszawa, Arct 1922, str. 368.

Maliszewski E. i Olszewicz B., Podręczny słownik geograficzny ze szczególnem uwzględnieniem Polski, jej praw i interesów. Warszawa, Trzaska 1923. Ruch i życie geograficzne zataczają w Odrodzonej Polsce coraz szersze kręgi. Zamierzone wydawnictwo „Podr. słow. geogr.“ świadczy właśnie o tem. — Tylko z radością powitać można ten ważny wypadek w ubogiej naszej literaturze geogr. Toteż zasługą wypełnienia poważnej luki w piśmiennictwie naukowym współczesnym przypada w całości autorowi.

Mokrzyński J., Woda, jako źródło siły w gospodarstwie. „Biblioteka rolnicza“, Warszawa 1923.

Somorowski Stan., Nauka o Polsce Współczesnej, Szkoła Powsz. Warszawa 4, 1922. 373—379.

Weyberg Z., Czem jest gleboznawstwo — a czem być powinno. „Biblioteka Rolnicza“, Warszawa 1923.

Polska literatura dla młodzieży. (Livres pour la jeunesse).

Czałczyńska Irena, Jak patrzeć na miasta. „Orli Lot“, Kraków 1923, Nr. 2.

Dębicki Zdzisław, Za Atlantykiem. Wrażenia z pobytu w Stanach Zjednoczonych Am. Półn. Nakładem Gebethnera i Wolffa.

Warszawa, Kraków, Lublin, Łódź. Bez daty, lecz na pewno po 1920 r.

Gerlach Stanisław, Z Taszkentu do Krakowa, naokoło świata. Pamiętnik ucieczki oficera Polaka z niewoli rosyjskiej. Część I. Wydawnictwo Koziąńskich. Warszawa, Kraków 1918.

Gibess S., Bogactwa mineralne Polski. „Siew“, Warszawa, styczeń 1923.

Kozmowska, Pomorze. „Siew“, Warszawa, styczeń 1923.

Niemcówna St., Wincenty Pol jako geograf. „Orli Lot“, Kraków 1923, Nr. 4.

Pawłowski — Sidziński Lech, Przyczynek do geologii okolic Łodzi, „Orli Lot“, Kraków 1923, Nr. 1.

Polska metodyka geografji. (*La methodique géogr. en Pologne*).

Cienciała J., Gleba (Materiał do nauki w wyższych oddziałach szkoły powszechnej i do odczytu popularnego). Miesięcznik pedagogiczny. Cieszyn, luty 1923, str. 44—48.

Laskowski W., Globus i półkule, Szkoła powsz. Warszawa 1922. 4. 365—367.

Pawłowski St., Geografja jako przedmiot ogólnego kształcenia. „Przyjaciel szkoły“ — Poznań, 20, luty 1923, Nr. 3/4, str. 39—40.

Woźnowski Mieczysław, Uwagi o czytaniu mapy warstwowej w klasie pierwszej gimnazjalnej. 8°, 10 str.

Polska literatura o krajach obcych. (*Littérature polonaise des pays étrangers*)

J. Z., Rumunja, (Położenie gospod.-finansowe), Gazeta Bankowa 1922, Nr. 11—12, str. 17—20.

Lubaczewski Tadeusz dr., Osadnictwo polskie w Bośni, Warszawa 1922.

Migasiński E. J., Polacy w Paranie Współczesnej, Warszawa 1923, str. 237.

Mitana Tadeusz, Wrażenia z pobytu na Wschodzie (Do Pekinu; Genjusz myśli chińskiej), Przegląd Warszawski, Warszawa 1923, Nr. 16 str. 90—106, Nr. 17 str. 233—258.

Ossendowski A. prof. dr., Geografja „Kwestji Pacifiku“, „Bellona“, Warszawa 1922, grudzień.

Poliński W. dr., Polska wyprawa zoologiczna do Brazylii, „Przyroda i Technika“, Lwów 1923, z. II, str. 117—119.

Świda Stanisław, Bogactwa kopalniane Indo-Chin, Przegląd Górniczo-Hutniczy 1922, Nr. 9 str. 524—526.

Taszycki Witold, Łużyczenie w czasie wojny i po wojnie, „Przegląd Współczesny“ Nr. 9 i 10, Kraków 1923, str. 181—185.

Unger Franciszek, Słowak o Słowaczyźnie (Odczyt), Warszawa 1922, 8° str. 20.

Wolert Wł., Węgiel i żelazo, Rzeczposp. Spółdz., Warszawa, Luty 1923, Nr. 2 str. 74—80.

Polska w obcej literaturze.

Braun Fritz, Zur geographischen und politischen Lage des Danziger Freistaates, Geogr. Ztschr. 1922, zes. 5/6, str. 137—143.

Przyznając na wstępie miastu charakter portu wiślanego (Weichsellandes) proponuje p. F. B. krytyczny przegląd i rewizję tego pojęcia. Te „niby naukowe“ badania, „poparte“ specjalnie ad hoc wyszukanymi „dowodami“ lub argumentujące wręcz fałszywie, tchną i zioną nienawiścią do Polski. Autor wyraża się o Polsce, jako „Polakei“, państwie zaborczem i uciskającym „meine alte deutsche Vaterstadt“, jak nazywa Gdańsk. Do władz miejskich gdańskich apeluje: „Seid klug, wie die Schlangen“, bo przecież istnieje Anglja, która nie dopuści do zbytniego rozpanoszenia się żywiołu polskiego w Gdańsku. Kończy artykuł wezwanie do inteligencji niemieckiej, by na placówkach swych pozostała i odpierała „polską ekspansję“ i najazd na stare niemieckie miasto. — Artykuł jest pamfletem politycznym, pozbawionym wartości naukowej. N. O.

Juckoff-Skopau P., Architektonischer Atlas von Polen (Kongress-Polen), Berlin 1921, 40 XVIII, str. 228, z ilustr. i map.

Moresthe G., Vilna e le problème de l'est européen, Paryż 1922, str. 129, z ilustr.

La Pologne moderne, économique et financière, Bruksela 1922, str. 87, z ilustr. i map.

Preussisches Statistisches Landesamt, Die von Preussen abgetretenen Gebiete mit einer Hauptübersicht, einem Gemeinde- und Orts-Verzeichnis der durch die neue Landesgrenze geteilten Kreise u. s. w. nebst Flächengrößen und Einwohnerzahlen, Berlin 1922, str. VIII + 131.

Słowiński L., Die wirtschaftliche Lage und Zukunft der Republik Polen, Berlin 1922, str. 132.

Wendt Heinrich, Ergebnisse der schlesischen Wirtschaftsgeschichte, Wrocław 1922.

Literatura obca (*Littérature étrangère*).

Geografja ogólna (*Géographie générale*).

Bause E., Illustrierte Länderkunde, Braunschweig, Westermann 1922, str. VI + 342, z ilustr. i mapami.

La Terra e la Vita, pubblicazione mensile, Anno I, fasc. 1, gennaio 1922, Rzym 1922, s. 36.

Wilson R., The progress to geogr., Londyn, Macmillon i Sp. 1920, 4 tomy z ilustr.

Geografja astron. i geofizyka. (*Géographie astronomique et géophysique*).

Bericht über die Tätigkeit des Zentralbureaus der Internationalen Erdmessung im J. 1921, Berlin, Stankiewicz 1922, 4° str. 11.

Hevelius, Handbuch für Freunde der Astronomie und Kosmischen Physik, Berlin, Dümmler 1922, XIX + 672 str., z ilustr.

Kober L., Der Bau der Erde, Berlin 1921, str. 324, z ilustr. i map.

Kober L., Genetik der Orgene, Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Gebirge (Mitt. Geogr. Ges., Wien LXIV, Nr. 4—9, 1921, str. 73—82).

Kossmat F., Die Beziehungen zwischen Schwereanomalien u. Bau der Erdrinde, Lipsk, Engelmann, 1922, str. 24, z ilustr.

Meyer M. W., Die Rätsel der Erdpole, Stuttgart 1922, 8° str. 86. z ilustr. i map.

Prey A., Mainka C., Tams E., Einführung in die Geophysik, Berlin, Springer 1922, str. VIII + 340, z ilustr.

Schaile W., Beiträge zur Lehre von der geographischen Verteilung des Vulkanismus, Freiburg 1921. 2° str. III + 87, z map.

Tams E. prof. dr., Vereinheitlichung der Abschätzung von Erdbebenintensitäten, Pet. Mitt. 1922, XII, str. 246—247.

Geografja fizyczna (*Geographie physique*).

Bellini R., Geografia fisica e geologia, Turyn 1922, stron VIII + 259, z ilustr. i mapami.

Ganssen R., Die klimatischen Bodenbildungen der Tonerdesilikatgesteine, Die Entstehung u. Herkunft des Löss (Mitt. aus den Laboratorien der preuss. geolog. Landesanstalt), Berlin 1922, 4° str. 46.

Philipp H. u. Warneck W., Geologische Anfängerübungen zur Einführung in das Verständnis geologischer Karten u. Profile, Hamburg, Westermann 1922, str. 29, tabl. 22.

Rendiconti del r. osservatorio marittimo italiano, Vol. I, anno 1921—1922, Napoli 1922, str. 131.

Salomon W., Grundzüge der Geologie, Stuttgart, Schweizerbarth 1922, 4° str. VII + 360, z ilustr. i map.

Stoppani Antonio, Il bel paese: conservazioni sulle bellezze naturali e la geologia e geografia fisica d'Italia, Turyn 1922, str. 750.

Visher S., The time of glacial loess accumulation in its relation to the climatic implications of the great loess deposits (The Journal of Geol. XXX, 1922, str. 472—479).

Kartografja. (*Cartographie*).

Peucker Karl, Vorspringende Farben in Kunst und Natur. Artykuł omawia problem plastyki barw, wyzyskanej dla stworzenia systemu odtwarzania przestrzeni na mapie. Kartogr. Ztschr. Wiedeń z. 5—7, 1922.

Sieger Robert, Sprachenkarte und Bevölkerungskarte. Autor omawia mapę Vogel'a, przedstawiającą rozmieszczenie języków, gęstości zaludnienia w związku ze skarbami ziemnymi za pomocą

mieszania i różniczkowania natężenia barw. Kartogr. Ztschr. Wiedeń z. 5—7, 1922.

Uhlig C., Kartenarbeiten im Weltkrieg in ihrer Bedeutung für die Geographie, Berlin, Reimer 1922.

Hydrografja. (*Hydrographie*).

Martel E. A., Nouveau traité des eaux souterraines, Paryż 1921, str. 838, z ilustr. i map.

Tornquist A., Das Gesetz der Wasserbewegung im Gebirge, Graz 1922, str. 32, z ilustr.

Morfologja (*Morphologie*).

Hammer E., Zur topographischen Terminologie. — Mówiąc o linjach grzbietowych i dolinnych, proponuje autor obok wyrazów „Talweg“ i „Kammweg“, termin analogiczny dla określenia „Wasserscheide“, mianowicie Wassersammler (oś dolinna?)! Kartogr. Ztschr. Wiedeń, z. 5—7, 1922.

Hettner A., Die Oberflächenformen des Festlandes, Lipsk 1921, Teubner, str. 258.

Passarge S., Vergleichende Landschaftskunde, III, Die Mittelgürtel, Berlin, Reimer 1922, str. VIII + 99, z map.

Passarge S., Aufgaben u. Methoden der vergleichenden Landschaftskunde und ihre Stellung im System der Erdkunde, Berlin, Reimer 1922.

Penck W., Morphologische Analyse (Verhandl. XX. Deut. Geogr. Tag. in Leipzig 1921), Berlin, Reimer 1922, str. 122—132.

Karl Sapper, Geologischer Bau und Landschaftsbild, Brunszwik 1922, str. 216.

Klimatologja. (*Climatologie*).

Bjerknes V., Die Atmosphäre als zirkularer Wirbel, Lipsk, Keim 1922. — Die Wellentheorie der Zyklonen, Lipsk, Keim 1922. — On the dynamics of the circular vortex with applications to the atmosphere. Christiania 1921, 40, 88 str. z ilustr.

Defaut Albert und Obst Erich: Lufthülle und Klima, Lipsk i Wiedeń 1923, Deuticke.

Eckardt W. R., Grundzüge einer Physioklimatologie der Festländer, Berlin, Borntraeger 1922, 4° VII. t., 123 str. z ilustr.

Hann-Süring, Lehrbuch der Meteorologie, Lipsk 1922, Cz. I. 144 str. z ilustr. i map.

Rocznik Państwowego Instytutu Meteorologicznego w Warszawie. Rok 1919. Warszawa 1922. Spis rzeczy: Przedmowa. Wykaz stacji. Wyniki spostrzeżeń meteorologicznych w r. 1919. Zesta-

wienie ogólne temperatur średnich 1919. Rok 1919. Wysokości miesięczne opadów w m/m i liczby dni z opadem; W. Pogorzelski: O teorii stratosfery; E. Stenz: Natężenie promieniowania słonecznego i insolacja w Warszawie według pomiarów w okresie 1913—1918.

Wiadomości meteorologiczne, wydawane przez Państwowy Instytut Meteorologiczny w Warszawie, styczeń 1923, Nr. 1. Treść: Stenz Edw., O przebiegu promieniowania słonecznego podczas zaćmienia i o zakłóceniu optycznym atmosfery. O przebiegu pogody w m. grudniu 1922 r. Tablice temperatur średnich i skrajnych w m. grudniu 1922 r. Wysokości opadów i liczby dni z opadem w grudniu 1922 r. Bibliografia. Mapa opadów za m. grudzień 1922 r.

Biogeografia. (*Biogeographie*).

Eckardt W. R., Die Vogelwelt als geographisches Problem (Geogr. Ztschft. XXVIII. Wiedeń 1922. str. 321—339).

Flattely F. W. i Watton C. L.: The biology of the sea shore. Londyn 1922, str. 336 z ilustr.

Tondera Franciszek, O wpływie siły ciężkości na rośliny lądowe, umieszczone w wodzie. Rozprawy wydz. matemat.-przyrodniczego. Dział B. Kraków 1921.

Tschudi F., Tierleben der Alpenwelt (die Alpenregion). Zurych, Rascher 1922.

Willis I. C., Age und Area. A study in geogr. distribution and origin of species. Cambridge 1922, X. t., str. 259. z ilustr.

Antropogeografia (*Antropogeographie*).

Drygalski Erich prof., Der Einfluss der Landesnatur auf die Entwicklung der Völker. Berlin i Lipsk 1922., str. 26.

Febvre L., La terre et l'évolution humaine. Paryż 1922, XXVI. t., str. 471.

Fitting H., Aufgaben einer vergleichenden Physiologie auf geographischer Grundlage. Jena, Fischer 1922, str. 42.

Luschan F., Völker, Rassen, Sprachen. Berlin 1922, VIII. t., str. 192 z ilustr.

Passarge S., Landschaft und Kulturentwicklung in unseren Klimabreiten, Hamburg 1922., IV. t., str. 165 z mapami.

Saunders A. M., The population problem, A study in human evolution, Londyn, str. 516.

Vidal de la Blache, Principes de géographie humaine. Paryż, Colin 1922., VIII. t., str. 327 z mapami.

Geografia ekonomiczna (*Géographie économique*).

Eckard P., Abriss der Weltwirtschaftskunde, Hannover 1922, X. t., str. 119.

Eggert Aleksander, Walka o rynki węglowe. Przegląd Górniczo-Hutniczy, 1922, Nr. 7, str. 370—377.

Lascaux Robert, La Production et la population, Paryż 1921, Payos *8° str. 335.

Sax Emil, Die Verkehrsmittel in Volks - und Staatswirtschaft, Bd. 3, Die Eisenbahnen, 2. Aufl., Berlin 1922, str. 614.

Schultz Bruno, Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Eisenbahnen, Jena 1922, VIII. t. str. 194.

Stein Stefan inż., Światowe wydobycie węgla kamiennego i brunatnego w r. 1921, Przemysł i Handel 1922, zeszyt 30, str. 461.

Geografja polityczna (*Geographie politique*).

Krebs N., Die territorialen Veränderungen des Weltkrieges (Verhandl. XX. Deutsch. Geogr. Tag. Leipzig 1921) Berlin, Reimer 1922.

Obst E., Die Wirtschaftsreiche in Vergangenheit u. Zukunft. Hannover 1922, 4° str. 19 z map.

Wütschke J., Der Kampf um den Erdball. Politisch-geographische Betrachtungen, Monachium 1922, VII. t., str. 188, z map.

Historja geografji (*Histoire de la Géogr.*)

Hellmann G., Beiträge zur Geschichte der Meteorologie (tom III) Berlin, Berend 1922, 4° II. str. 102.

Plischke H., Fernão de Magelhães. Die erste Weltumsegelung, Lipsk 1922, str. 159, z ilustr. i map.

Sachse Edward, Die Bedeutung des Namens Israel. Eine geographisch-geschichtliche Untersuchung. Gütersloh 1922.

Metodologja geograficzna (*Methodologie*).

Günther K., Heimatlehre als Quelle neuer deutscher Zukunft. Freiburg, Fischer 1922. str. 56.

Hauptmann E., Deutsche Erdkunde. Lipsk, Beust 1922. str. 142.

Leutenegger A., Begriff, Stellung u. Einteilung der Geographie, Gotha, Perthes 1922, V. str. 157.

Phillipps Ph., A lit of atlases and maps, applicable to the world war. Washington 1918. str. 202.

Wagner P., Die Erdkunde in der Schule seit Kriegsbeginn, (Verhandlungen des XX. Geogr. Tages in Leipzig 1921, str. 181—194).

Geografja regionalna (*Géographie régionale*).

Europa (*Europe*).

Harms H., Länderkunde von Europa einschl. Völker- und Wirtschaftskunde, Lipsk 1922, XVI., str. 504, oraz 40 ilustr. i map.

Europa zachodnia (*Europe occidentale*).

Arbos Ph., La vie pastorale dans les Alpes françaises, Paryż 1922. str. 717 z ilustr.

Babinet A., Bassin de la Loire. Notice hydrologique. Paryż 1919, X. 74 str., z map.

Brownig A., Britain as a European power, Londyn 1922, str. 304 z map.

Cundalt L. B., A human geogr. of the British Isles. Londyn 1922, str. 359.

Hug J., Die Schweiz im Eiszeitalter, Zurych 1919, str. 92, z ilustr. i map.

Moumarché M., Vosges-Champagne; Lorraine-Alsace; Argonne; Woëvre; Bassigny. Paryż 1920., 12° str. 783, z ilustr. i map.

Stone G., The british coal industry, Londyn 1919. XII. str. 188.

Europa środkowa (*Europe centrale*).

Arndt St. prof. dr., Die geographische Verbreitung des Hagels in Nord - u. Mitteldeutschland. Pet. Mitt. 1922. — XII. str. 241—244, 2 mapy.

Conventz H., (wydawca), Naturschutzgebiet am Federsee in Württemberg. (Beiträge zur Naturdenkmalpflege.) Berlin 1922, 4°. str. 296, z ilustr.

Credner W., Grundzüge einer vergleichenden Morphologie der kristallinen Gebiete von Spessart und Odenwald. Heidelberg 1922.

Danzer Maks dr., Morphologische Studien im mittleren Egergebiet zwischen dem Karlsbad — Falkenauer und dem Komotau — Teplitzer Tertiärbecken. Geogr. Inst. d. deutschen Universität in Prag. Heft 3, 1922, str. 36, 2 mapy, 8 rys.

Engelmann Richard dr., Die Entstehung des Egertales. Abhandlungen d. Geogr. Gesellschaft. B. XII. Wien 1922, 3 mapy, 2 profile.

Feucht Otto, Der Naturschutz in Württemberg, Stuttgart Strecker 1922, 8° str. 112, z 67 ilustr.

Heim A., Geologie der Schweiz, 2. serja, Lipsk, Tauchnitz 1922.

Herbatschek A., Die Tschechoslovakischen Beskiden und die Tatra. Bd. I., Beskiden von Friedek bis Bystritz a. H. VI.

t., str. 277, z map.; Bd. II., Beskiden von Friedek bis Czacza und die Gebirgszüge von Czacza bis Rosenberg, str. 177, z map. Morawska-Ostrawa — Papauschek 1922.

Herion H., Die Lösslandschaft am Kaiserstuhl, Freiburg 1921, 2°, str. 72, z ilustr. i map.

Kaindlstorfer Hans, Die Wechselbeziehung zwischen Landschaft u. Wirtschaft. Eine geomorphologische u. wirtschaftsgeogr. Skizze aus dem Gebiete des Tulbinger Kogels. Pichlers Witwe Wien 1921. 8°, str. 64. Recenzja: Kartogr. u. Schulg. Ztschft. H. 5—7. Wiedeń 1922, str. 95.

Müller-Langenthal Fr., Die Siebenbürger Sachsen und ihr Land, Stuttgart 1922, str. 164, z ilustr.

Paschinger V. dr., Die Kärntner Grenze in Diagrammen. Kartogr. Ztschft. Wiedeń 2. 5—7/22. Artykułem nader pięknie metodycznie złożonym stara się autor wykazać jednolitość geogr. omawianego obszaru, któraby pozwoiliła go traktować jako jednostkę fizjogeograficzną.

Raffelsberger Ernst, Die Exkursion des geographischen Instituts der Prager deutschen Universität in die Salzburger Kalkalpen im Jahre 1921, Geogr. Inst. d. deutschen Universität in Prag, Heft 3, 1922, str. 11.

Sidaritsch M. dr., Runddörfer in Steiermark. Według nowych zapatrywań jest wieś okrągła, skupiająca się dokoła centralnie położonego placu, pochodzenia nie słowiańskiego. Autor konstatuje istnienie wsi okrągłych w Styrii. Kartogr. Ztschr. z. 5—7, 1922.

Solch J., Grundfragen der Landformung in den nordöstlichen Alpen, Geogr. Annalen, Stockholm IV, 1922.

Wahnschaffe F., Die Oberflächengestaltung des norddeutschen Flachlandes, Stuttgart 1921, str. 480, z ilustr. i map.

Wegemann G., Die Seen Ostholsteins, Kiel 1922, 8°, z ilustr. i mapami.

Zeppnick Karl dr., Siedlungsgeographische Studien im nördlichsten Böhmen, Geogr. Inst. d. deutschen Universität in Prag, 1922, str. 74, 1 mapa, 4 rys.

Europa północna i wschodnia (*Europe du nord et d'est*).

Bureau International du Travail, L'organisation de l'industrie et les conditions du travail dans la Russie de Soviets.

Cloos H. i Meister E., Bau und Bodenschätze Osteuropas, Lipsk, str. VIII + 158.

Handbuch der Nordküste Russlands, cz. I, Murmanküste und Weisses Meer, Berlin 1922, str. XXIV + 631, z ilustr.

Kutzner E., Ukrainische Siedlungen, Berlin 1922, 4°, str. 44, z ilustr.

Mager F., Ostpreussen, Die natürlichen Grundlagen seiner Wirtschaft, Hamburg 1922, 4°, str. VII + 176.

Martna M., L'Esthonie, Paryż 1920, 12°, str. 270, z ilustr. i map.

Regel K., Mensch u. Wirtschaft in Nordrussland (Geogr. Ztschr. XXVIII, 1922, str. 339—356).

Rostovtzeff M., Iranians and Grecks in South Russia, Londyn 1922.

Tuckermann W., Osteuropa, I, Allgemeine Übersicht, str. 116, z ilustr. i map.; Osteuropa, II, Die Landschaften, str. 124, z ilustr. i map., Wrocław 1922.

Woblyi K. G., Geografja gospodarcza Ukrainy (po rosyjsku), Kijów 1919.

Wunderlich E., Die landeskundlichen Arbeiten an der Ostfront (Verhandl. XX. Deutsch. Geogr. Tag., Lipsk 1921, str. 69—82), Berlin 1922.

Europa południowa (*Europe méridionale*).

Annuario generale del Touring Club Italiano (compilato sotto la direzione del dott. Giovanni Mira), Milano 1922, str. 208.

Bolletino del Club appenninico fiorentino, Florencja 1922, str. 24.

Held H., Spanien, seine Wirtschaftsgeographie und seine Stellung in der Weltwirtschaft, Hamburg 1922, str. 53.

Jacques Norbert, Südsee, Ein Reisebuch, Monachium 1922.

Landeskunde von Albanien, Bibliografja z okresu Wielkiej Wojny, Kartogr. Ztschr., Wiedeń, z. 5—7, 1922.

Leiner Fr., Die Gliederung der Albanischen Stämme, z mapką 1:1.000.000. W czasie okupacji, biorąc udział w pracach nad spisem ludności płnc. Albanji, zajął się autor rozmieszczeniem zamieszkujących ją szczepów albańskich. Kartogr. Ztschr., z. 5—7, Wiedeń 1922.

Krebs N., Beiträge zur Geographie Serbiens und Rasciens, Stuttgart 1922, str. IV + 226, 16 tablic.

Luigi de March, Variazioni del lirello dell'Adriatico in corrispondenza colle espansioni glaciali, Att. d. acad. scien. 1922, Padwa, tom XII/XIII, str. 1—15.

Mauil O., Morphologie des Peloponnes und des südlichen Mittelgriechenlands, Lipsk 1921, str. 126, z ilustr. i map.

Azja (*Asie*).

Cowie H., A criticism of Mr. R. D. Oldham's memoir „The structure of the Himalayas and of the Gangetic Plain, as elucidated by geodetic observations in India“, 4°, str. 33, mapa 1:3.000.000, Dehra Dun. 1921. Obraz tego najpotężniejszego sfałdowania na powierzchni ziemi z przytykającą od N olbrzymią wyżyną Tybetu i od S niziną Gangesu wykazuje od dawna interesujące geofizyków zaburzenia odnośnie do pomiarów siły ciężkości. Ani hipoteza Bouguer'a, ani Hayford'a nie dają tutaj

dostatecznych wyjaśnień. Autor występuje przeciw metodzie pracy Oldham'a, zarzucając mu nieściśle i dowolne wyzyskiwanie materiałów i dat. (Bliższe szczegóły patrz: *Pet. Mitt.*, XII, 1922, str. 263).

Dolina Rong-buk ze szczytem M. Everest na tylnym planie.
Na planie pierwszym wspaniała morena czołowa głównego lodowca Rong-buk i obóz podstawowy ekspedycji 1922 na M. Everest.
(Porównaj artykuł *zesz.* I, str. 13: Ekspedycje).

Keppler dr. Paul Wilhelm v., „Wanderfahrten und Wallfahrten im Orient“, Freiburg i. B. 1922.

Rubaschow Salman, „Privatwirtschaftliche und genossenschaftliche Kolonisation in Palästina“, Berlin 1922, str. 66.

Australja (Australie)

Magli Ezzelino, *Un viaggio in Australia*, Bologna 1922, str. 123.

Ameryka Północna (Amérique du Nord).

Levy, *Die Vereinigten Staaten von Amerika als Wirtschaftsmacht*, Lipsk 1923, Teubner.

Yenks Whipple i Lanckand Jett, *The immigration problem; a study of American immigration conditions and needs*, New-York 1922, str. 27 + 655.

Ameryka Południowa (*Amérique du Sud*).

Nordenskiöld E., Indianer u. Weisse in Nordostbolivien, Stuttgart, Strecker 1922, 8°, str. VIII + 222, z ilustr. i map.

Wätjen H., Das holländische Kolonialreich in Brasilien, Gotha 1921.

Arktyda (*Pays arctiques*).

Rasmussen Knud, In der Heimat des Polarmenschen, Die zweite Thule-Expedition 1916—18, Leipzig 1922, Brockhaus.

Morza (*Les Océans*).

Merz A., Temperaturschichtung und Vertikalzirkulation im Südatlantischen Ozean (Ztsch. Ges. für Erdkunde, Berlin 1922, str. 288—300).

Literatura dla młodzieży (*Livres pour la jeunesse*).

Cook James, Die Suche nach dem Südland, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Gilder H. William, Der Untergang der Jeanette-Expedition, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Kolb Peter, Reise zum Vorgebirge der Guten Hoffnung, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Fernao de Magelhaes, Die erste Weltumsegelung, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Mikkelsen Einar, Ein arktischer Robinson, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Rummel, Walter v., Sonnenländer, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Schmidel Ulrich, Abenteuer in Südamerika 1534 bis 1554, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Shakleton Ernest, Im sechsten Erdteil, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Slatin Pascha, Feuer und Schwert im Sudan, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Stanley M. Henry, Mein erster Weg zum Kongo, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Stanley M. Henry, Auf dem Kongo bis zur Mündung, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Sven Hedin, Abenteuer in Tibet, Lipsk, Brockhaus 1922, str. 159, z ilustr.

Od Administracji.

Pragnąc ułatwić administrację, wprowadzamy z bieżącym zeszytem cenę zasadniczą, którą pomnożyć należy przez mnożnik, każdorazowo ustalony odpowiednio do sytuacji na

rynku księgarskim. W ten sposób każdy z P. T. Prenumeratorów uzyska przegląd swego konta w tut. administracji. Prosimy o wpłacanie zaliczek na kwartał drugi w wysokości 10.000 Mkp. pod adresem księgarni nakład. „Orbis“ dla „Wiad. Geogr.“.

Z powodu znacznie podwyższonego porta pocztowego za listy i pocztówki upraszamy, do wszelkich korespondencji, wymagających odpowiedzi, dołączyć znaczki pocztowe na odpowiedź wedle każdorazowo obowiązującej taryfy pocztowej.

E R R A T A.

Do zeszytu II-go wkraady się następujące błędy:

zamiast: Géographique	powinno być: Géogr.	str. 34 (w tytule)
„ Krossowski	„ „ Krassowski	„ 36 wiersz 4 od góry
„ Sioma	„ „ Liana	„ 36 „ 21 od dołu
„ Pays arctignes	„ „ Pays arctiques	„ 48 „ 11 od góry
„ antarctigne	„ „ antarctiques	„ 48 „ 19 od góry

Poradnia i Ekspedyt Pomocy Geograficznych

Kraków-Dębni, ul. Barska 41

(Konto P. K. O. nr. 148788)

pozostająca pod fachowem kierownictwem prof. L. Sawickiego, poleca będące na składzie liczne wydawnictwa i środki pomocnicze do nauki geografji w szkołach powszechnych i średnich. Równocześnie służy także fachową poradą i na życzenie doбором materiału w skompletowaniu zbiorów i bibliotek szkolnych. Wystarczy zakomunikować, co dana szkoła posiada w dziedzinie geografji i jakie ma na rozszerzenie tego działu środki do dyspozycji, a dobór uzupełniających materiałów, jakoteż wysyłkę w miejsce przeznaczenia skutecznie „Poradnia“.

Nakładem Księgarni Geograficznej „ORBIS“, Kraków-Dębni, Barska 41. Odbito w Drukarni Polskiej Franciszka Zemanka w Krakowie, Retoryka 10.